

MARIN SORESCU, MITOLOGIA MORȚII ÎN „LA LILIECI”

Florin Daniel Dincă

Bacău, România

z_fdd@yahoo.com

Moartea, conform thanatologiei românești, a fost, este și va fi „inerentă oricărei ființe pământești, pentru că orice ființă începe să pășească pe drumul morții chiar de la naștere” (Romulus Vulcănescu, *Mitologie română*, p. 185). Când cercetezi universul sorescian construit prin cele 6 volume ale monografiei epico-lirice „*La Lilieci*”, descoperi – în volumul al IV-lea – poezia „*Cer încergat*”; recurgând la un truc poetic, *visul regizat* („*S-a întors cu fața la răsărit și și-a făcut rugăciunea: / – Doamne, vreau să visez noaptea asta, / Cum o să fie aici, la mine, peste o sută de ani. / Se culcă. / Povestea, a doua zi, ce-a visat.*”), Marin Sorescu – dezvoltând aventura în spațiul oniric a personajului născut în 1921, căruia tot în vis i se transmite că va muri chiar în 1921, cu toate că personajul își visează visul în prezentul anului 1986 („*Omul ăla dispăruse și el... / «Va să zică, în 1921», mă gândeam... / Ei, până atunci... / Da' ce an o fi ăsta? Că acum suntem în 1986... / În 1921 m-am născut... Adică am murit atunci? / Hm! Le-a încurcat el... / Și m-a luat așa o frică... Oi fi murit chiar atunci, m-oi fi / Născut mort. / Bă, ce frică m-a cuprins!...*”) – anticipează extincția și colectivă, și cosmică („*Am plecat tot în vale, pe moșia noastră. / Și pe la ulmi, m-am întâlnit c-un om bătrân. / Nu l-am cunoscut. / M-a întrebat ce caut pe-aci. / Păi, ce să caut? / Venii pe-acasă! Da' nu e nimeni, / E pustiu. N-am văzut niciodată / Bulzeștiul așa părăginit. / Unde-o fi lumea? Unde-or fi vitele? / Nici păsări nu cântă... / Și cerul e încergat de nori și greu... / Și omul ăla, oftând: / – E, toate au un sfârșit... / – Și noi, oamenii? / – Tot așa. / – Și cerul? / [Nu știu ce mi-a venit să mă îngrijorez de soarta / Cerului, unde-l vedeam așa greu și încergat.] / – Și cerul.*”), realizând cea mai simplă, cea mai gravă, cea mai profundă viziune a morții din întreaga sa creație; asemenea călătorului Făt-Frumos din basmul „*Tinerețe fără bătrânețe și viață fără de moarte*”, drumețul sorescian – alunecând, prin vis, în Bulzeștiul natal, proiectat într-o altă dimensiune temporală – stă față în față cu sinele pulverizat în peisajul năruirii universale: „*Țipenie peste tot. Nu lătra câine, / Nu cânta cocoș, nici lume, nimic. / Mergeam și parcă mă lua frica. / S-au văzut casele așa negre. / Casa mea nu mai avea ulucă, așa, un fel de măcăci. / Curtea pustie. / O iau spre poartă, acolo unde trebuia / Să fie poarta, zic nu, intru întâi în casă. / M-am uitat: casa aplecată și înnegrită. / Aplecată așa la deal, pe spate. / Parcă mi-a fost nu știu cum. / Să mă uit întâi pe la poartă. / Dau să mă întorc – dar, ce porți? / Alea două mari, și a mică – / Nimic! În locul lor, păducei, măcăci, salbă moale. / Și totul cam pârilit, ca după secetă. Nimic verde. / Intru în casă. Nu se deschidea ușa. / Am împins-o și așa / Puțin câte puțin. / O fi răzmat cineva vreun / Cărpător? Împing... s-a deschis așa de-o palmă. Era / Aplecată. Am împins... am intrat... În casa cu focu' / Nimeni. Mă uit... Trec mai departe... în*

odaie... / Mi s-a făcut părul măciucă... / Nu eram decât eu acolo / Și stăteam pe pat, așa îngândurat, cam îmbătrânit, izânit... / Și cu părul măciucă... / Ptiu! Fir-ai să fii de oglindă... / Mă văzusem într-o oglindă... Da' nu înțelegeam de ce / Mă arăta șezând, când eu eram în picioare?!” („*La Lilieci*”, IV; „*Cer încergat*”, II) Dispariția ecoului – pe care atmosfera nu reușește să-l mai coaguleze, „*să-l încherbeze*”, cum se exprimă Sorescu, ilustrează triumful morții; nu există ființă, nici trecut, nici prezent, nici viitor, doar absență; inima, pâlپând, cade în rugăciune; citind, îngheți în fața cărții deschise: „*Ca să-mi / Fac puțin curaj / Am băgat iar două dește în gură și-am șuiert / Tare. Nu s-a mai auzit șuiertul. / Parcă aerul nu mai avea / Putere să-l încherbeze. / Mișcam buzele, suflam... Liniște... / Am plecat mai departe. Nici pașii nu mi se mai auzeau, / Sunând așa sperioși, nu foșnea iarba... / Și parcă... Și parcă / Mă topeam și eu în țipenia aia mare...”* („*La Lilieci*”, IV; „*Cer încergat*”, III) Copilului Sorescu i se dezvăluie comportamentul bulzeșteanului în fața morții. Moșu, afișând o seninătate olimpică, își selectează, după o îndelungată căutare, stejarul, din care trebuie să-i confecționeze „*lada de zestre*”, sicriul. Sentimentul morții nu provoacă angoasă, fiind trăit simplu, țărănește. Îmbrățișarea stejarului semnifică împăcarea ființei cu starea de muritor. Foșnetul stejarului („*Copacul foșnea răcoros. Îi răspunsese?*”) reprezintă o formă de bocet funerar, o formă de coparticipare la destin: „*În ziua aia, după ce a ciocănit cu bățul mulți stejari / S-a oprit lângă unul mai falnic, l-a privit lung, / L-a luat în brațe, a bătut cu pumnul noduros în scoartă. / – Dumneata erai ciocănitorea aia? a răs Nicolae. / – Păi dar! Caut și eu ce roade sub coajă. / Mă, Nicolae, zice, uite din ăsta să-mi cioplești tu mie / Lada de zestre... când o fi. / Copacul foșnea răcoros. Îi răspunsese? Nu-i răspunsese? / – Lasă, Moșule, c-o mai fi până atunci. / – Dacă! Hai fâ-i semn, să nu rămân pe dinafară, / Că se pune vremea rea. // Acolo pe Bisa se discuta despre moarte simplu, / Ca despre croială și m-am mirat.*” („*La Lilieci*”, I, „*Pe spițe*”) Copilul Sorescu, în acele clipe, „*Acolo pe Bisa*”, nu bănuia că mai târziu, în ultimele luni din 1996, el însuși, în ipostază de Iona, avea să repete comportamentul Moșului, scriindu-și, cuibărit în poala morții, cele din urmă poezii, publicate postum („*Puntea*”), într-un limbaj nud, fără zvârcoliri („*Postumele din Puntea [1997] arată o față a lui Sorescu la care nimeni nu s-ar fi așteptat. Ciclul e comparabil cu acela intitulat Spital al lui Argezi, cu diferența că Sorescu nu s-a sustras finalmente bolii și morții. E o poezie sinceră și directă, de o mare simplitate. Nu mai e loc de glumă. Nici referințe, nici perifraze. Strictul necesar pentru ca o teribilă emoție să se comunice, precum în această rugăciune, în care poetul își simplifică la minimum materia poeziei sale dintotdeauna: «Doamne,*

/ Ia-mă de mână / Și hai să fugim din lume, / Să ieșim puțin la aer. / Poate schimbând curenții, / O să mă simt și eu în larg, / Lângă Tine.» – Nicolae Manolescu, „Istoria critică a literaturii române”, p. 1036): „A plecat fără să mai verifice / Dacă a închis gazul / Și dacă a strâns robinetele de apă. // Nu s-a mai întors de la poartă, / Că-l strâng pantofii cei noi / Și să-i ia tot pe cei vechi, / Ori c-a uitat ceva. / Acum n-a uitat nimic. // A trecut pe lângă câine, / Fără să stea de vorbă cu el, / Iar acesta s-a mirat, apoi s-a liniștit: / «Înseamnă că nu se duce prea departe, / Vine îndată.»” („Dusul”) Bulzeștenii, fiind „pregătiți de ducă”, și-au „făcut tronurile”. Imaginea satului Bulzești dublează imaginea cimitirului *La Lilieci*. Nu gândul morții tulbură sufletul bulzeștean, ci degradarea vieții rurale prin teroarea oridini sociale neînțelese: „Ma, nu credeam s-ajung să fur lemne / Din pădurea mea, zicea Moșu Pătru. / Era atunci la început, nu se prea știa / Cum or să meargă treburile. / – Măre, ce-or să-ți mai facă! / Îl întărită Ion al Floarei, / Care fusese prizonier / Și se ntersese unflat ca o gogoasă. / – Ce să-ți mai facă, mă? / Machea o să le ia pământurile la toți? / Tot așa ca pădurile? / – O să le ia pământurile, grădinile, / Plugurile, vitele, tot. / Au planuri – înțelegi? / Lucrează planificat. / – Fugi de-aici, că nu se poate. / Și mai târziu, când a văzut el, că a mai trăit, / Zicea: / – Ma, să fi dat cu mâna de cer și n-aș fi crezut!” („La Lilieci”, IV; „Lămurirea”) Poezia cotidianului, câtă a fost, s-a zdrobit sub călcâiul intoleranței, al obtuzității collectorilor, docilii, zeloșii executanți ai politicii naționale de colectivizare, ceea ce justifică greața de-a mai trăi, pe care o cristalizează interogația finală: „Acum toți sunt pregătiți de ducă / Și și-au făcut tronurile. // Mor vacile de foame și umblă collectorii. / Întrebă: – Când fată capra? / Și ce-a făcut: ied sau iadă? / Dacă e iadă n-are stăpânul dreptul s-o taie. / Dacă e ied sau miel, să-i taie, / Dar să le dea pielea. // De ce să mai trăiești?” („La Lilieci”, IV; „Tifla-i, neică!”) Moartea se vestește prin vise. Chirimențu, țața Manda ori Mama citesc moartea lui Ștefan Sorescu în ceea ce visează ei. Ștefan Sorescu, ascultându-i, facilitează el însuși interpretarea visului relevând echivalența dintre sine și „gârnița dumneavoastră”: „Când era tata bolnav, a venit Chirimențu / Și-a zis: / – Moașă, am visat c-au tăiat gârnița dumneavoastră / De la Delnița. / – E-he! Aia sunt eu, zice tata. / – E, cum să fii, că nu-ți trece? / – Nu-mi trece. // Tot atunci mama a visat că făceau trei oameni / O groapă în fundul grădinii în vale. / Vine și țața Manda: / – Fă, să știi că nepricopsitul ăsta moare. / – Da, de ce, că e tânăr, cine moare la 43 de ani? / – Am visat rău azi-noapte, că / Veni malul, se dărmă și vă prinse casa / Și se-nchise pământul deasupra. // Și-am mai visat, zice mama, / Că eram în casă, la foc / Și-am auzit zdupăind la fereastră. / Când mă uit, trei oameni cu hârlețu: «Îu, hoții!»” („La Lilieci”, II; „S-a-nchis pământul”) Cine limitează viața omului pe pământ? Ursitoarele: torcătoarea, depănătoarea, curmătoarea. Grecii le numeau Clotho, Lachesis, Atropa, iar romanii – Nona, Decuma, Morta. Românii nu le-au atribuit nume. După moartea lui Ștefan Sorescu, tătăl poetului, mama lui Ștefan Sorescu, cunoscută din „La Lilieci” mai ales prin textul „Baba”, îi dezvăluie Nicolaiței Sorescu, nora, visul de altădată, al

celor 43 de găște sălbaticе, anii de viață pe care ursitoarele i-au hotărât lui Ștefan Sorescu, iar Nicolaița, relatându-l lui Marin, îi croiește visului drumul către cititor: „Babă-ta, când a murit tac-tu, / M-a întrebat de câți ani este, / Și i-am spus: 43. / – Ei, am visat la ursitoarele lui / Că eram peste Răculețu, / C-o albie mare în cap. / Și-a trecut un cârd de găște sălbaticе, / Peste mine, la deal. / Tot în deal, la apus. / Și-am aplecat așa albia, să mă uit în sus. / Și-o femeie mi-a spus: / «Ei, nu te mai uita că sunt 43.» / Găștele alea sălbaticе – anii lui. / Așa a fost ursit.” („La Lilieci”, II; „43”) Bulzeșteanul, acceptând că moartea lui se constituie într-un fapt firesc, nu admite însă că ar putea muri fără lumânare, fiindcă viața lui în moarte nu trebuie să fie orbecăire în beznă, de aceea în „La Lilieci” apar situații șocante: „Mor! Mor! Aprinde-mi lampa! / Struța i-a aprins lampa, / A pus-o în cui, în perete, lângă el / Și s-a dus să cheme și ea pe cineva, / Să-i țină lumânarea. / – Hai că omul ăla, ozăcă, moare / Nu știi ce face. / Până s-a dus pe la unul și la altul / Că era noaptea, l-a găsit rece, cu lampa pe piept. // Cum o fi făcut de-a luat lampa din cui? / Era cu mâna încleștată pe lampă. / Lampa ardea. / S-a mirat și milițianul.” („La Lilieci”, IV; „Lampa”) Moartea, crede țaranul, poate să fie păcălită. Amânarea morții se înfăptuiește prin nașterea pe pământ, pe paie în câmp, pe vatra casei ori prin vânzare și schimbarea numelui (Vulcănescu, *Op. cit.*, p. 185). Precedată de vânzarea rituală, schimbarea numelui se dovedește eficientă, fiindcă noul nume îl protejează pe purtător. Practica străveche a vânzării rituale și a schimbării numelui, făcând parte din „riturile speciale de împiedicare” a morții, am descoperit-o anterior la Mihail Sadoveanu: „Gheorghii era numele care plăcuse Vitoriei, căci era numele cel adevărat și tainic al lui Nechifor Lipan. Acest nume i-l rostiseră preotul și nănașii la sfântul botez, când îl luminaseră cu aghiazmă și cu mir întru credința cea adevărată. Însă într-al patrulea an al vieții se îmbolnăvisе de hidropică și atâta slăbise încât au fost poștiți preoții de i-au făcut sfintele masle. Atuncea, după masle, a venit și țiganca cea bătrână a lui Lazăr Cobzaru, și maică-sa i l-a vândut pe fereastră luând preț pentru el un bănuț de aramă. Primindu-l de la mama lui, Cobzărița i-a suflat pe frunte descântând, și i-a schimbat numele, ca să nu-l mai cunoască bolile și moartea. De-atuncea i-a rămas numele Nechifor; dar când n-o auzea nimeni și erau singuri, Vitoria îi zicea, cu anumit glas, tot Gheorghii.” („Baltagul”, p. 5) Dorind să-și înșele boala și moartea, Belitu Vasile devine Belitu Gheorghe prin schimbarea numelui. El merge în cimitir cu nașul său și c-un vecin. Aici își îngroapă haina, mutește, la piciorul unei cruci. Crucea, bănuim, îi aparține lui Belitu Gheorghe, mortul pe care îl substituie prin deposedarea de nume. Încalcând interdicția de-a vorbi, cei trei vor reveni în cimitir în noaptea următoare. Îngropându-și hainele, personajul realizează o înmormântare simbolică. Nașul îl rebotează mutește. Intrând în sat, râiosul execută strigarea numelui. Privind spre cimitir, își strigă vechiul nume de trei ori. Privind spre sat, își strigă noul nume tot de trei ori. Boala și moartea au fost înșelate: „Și-l învăță una să-și schimbe numele. // Și l-a schimbat din Belitu Vasile / În Belitu Gheorghe. / Da' ce greu a fost până ce și l-a schimbat! / În

primul rând, că nu găsea alt nume să-i placă. // S-a dus în cimitir, / El cu încă doi, / Cu nașul și c-un alt vecin mai apropiat. // Pe mutește. / Că dacă vorbeau, n-avea leac. / Și-acolo a-ngropat haina de pe el / La piciorul crucii, tot așa pe mutește. / – Da de scărpinat am voie? / A-ntrebat el. / – Ptiu! Fire-al necuratului! Vorbiși! / Stricași tot. / Hai înapoi! / Au plecat. / Și s-a întors seara următoare. / A-ngropat și pantalonii. / După aia, / Nașul i-a dat de trei ori cu busuiocul / În cap, / Cu gura închisă, așa. // Când au ajuns în sat, / Râiosul și-a strigat numele vechi / De trei ori, cu fața către cimitir / Și de trei ori numele nou / Cu fața spre sat. ” („La Lilieci”, VI; „Schimbarea numelui”)

Ritualul funerar se metamorfozează în ritual nupțial. Care este rolul nunții funerare? Ea trebuie să-i ofere mortului traversarea unei etape a vieții, care îi lipsește din parcursul existenței retezate brusc, fiind puntea dintre naștere și moarte. Ceea ce i-a rămas neîmplinit, indiferent de cauzele morții, trebuie să i se împlinească. Responsabilitatea integrării mortului în *cealaltă lume* îi revine comunității rurale. Ca să se elimine riscul transformării lui într-o entitate malefică, se organizează nunta funerară. Mortul-mire (Zgarbură Dimie) și mireasa (Torica lu' Noatinu) sunt protagoniștii unui spectacol de pomină, în care vestimentația corespunde perfect evenimentului („Femeile cu poale albe, / Cu vâlnice, ciupage, / Ei cu ȋari și cu laibăre. / Mireasa o gătiseră / Cu rochie albă, pantofi albi, / Voal pe cap, lămâiță pe frunte.”) Hora, zgoandele, năsărâmbel, exprimându-ne sorescian, îi angajează pe toți, bătrâni și tineri. Torica joacă frenetic la nunta funerară („sar ȋoalele de pe ea ca arse, i se clatină / Și-i dărdăie ȋățele / În draci”), ațâțând poftele bărbaților turmentați. Participanții la nunta mortului nu neglijează sensul original pe care îl perpetuează ritul, dar spectacolul („credeau că e horă”) și orgia bahică îi atrag mai mult. Toți îl distrează pe mort („Da el săracu... parcă zâmbea, / Râdea pe sub mustață, că de vreo trei zile / Numai în chef o dusesse. / Și la priveghi, îl ȋinuseră tot în zgoande, / Tot în năsărâmbi.”), toți „se căzniseră” ca Zgarbură Dimie să plece „vesel”, căci lumea „nu se termină” cu el. „Cine joacă mireasa?” suprapune două straturi de gândire. Primul amintește de strămoșii plângând la naștere și petrecând la moarte, iar al doilea vizează salvarea sufletului nelumitului prin nunta funerară: „A avut noroc de-o înmormântare veselă, / Cum se făceau demult de tot prin părțile astea / La toată lumea. Râdeau și aruncau băte-n cer. / Și acum rămăsese obiceiul doar pentru ăștia logodiți.” („La Lilieci”, VI; „Cine joacă mireasa?”)

Sufletul „se reîntoarce în lumea spiritelor sau cealaltă lume, unde duce o post-existență conformă vieții” anterioare; dorind „ca întoarcerea să fie o integrare în comunitatea morților” (Vulcănescu, *Op. cit.*, p. 184), vom respecta riturile funerare știute. Lumea viilor și lumea morților nu se exclud; tămâindu-și morții, viii transmit informații despre copii, despre evenimente; actul tămâierii trebuie executat „până-n ziuă”, fiindcă atunci răposaii receptează mesajele, pe care – după răsăritul soarelui, când îi așteaptă judecata divină – aceștia le expun în fața

lui Dumnezeu: „Și ei nu vorbeau, dar erau numai urechi acolo jos, / Gata să prindă orice cuvânt și să ducă vorba / În fața lui Dumnezeu, după răsăritul soarelui.” („La Lilieci”, VI; „Liniștea”)

Daimonologia funerară este „prima treaptă de elaborare a unei mitologii a morții”, relevând „primele reacții ale omului în legătură cu «misterul morții»” (Vulcănescu, *Op. cit.*, p.183). Omul-strigoi provine „strigoi din naștere sau dintr-o viață convertită la daimonism” ori din frați lunatici (Vulcănescu, *Op. cit.*, p. 301). Morții-strigoi sunt „daimonii care se întrupează ca oamenii la naștere” (Vulcănescu, *Op. cit.*, p. 297), conservându-și fizionomia nedescompusă în mormânt, părăsindu-l prin orificii sepulcrale, transformându-se în animale. Pentru ca omul să anihileze acțiunea demonilor, apelează la rituri ale desdaimonizării. Specialistul în rituri violente (mutilarea trupului, extirparea inimii, decapitarea postsepulcrală) este Coza: „Moare Nicolae Banța. / După un an s-a-mbolnăvit un nepot de-al lor / Și tot atunci și-o fetiță, Fănica. / Și-au venit ai lui Banța la tatăl Fănicăi: / – Auzirăm că și Fănica zace, / Să vă spunem noi de ce: din cauza lui tica, s-a făcut moroi. / Omul zice: Fugiți de-aici, nu cred în de-astea! / Și i-a gonit. // Atunci ei l-au chemat pe Coza. / S-a dus noaptea pe zăpadă / Și când dezgropau, un câine mare, negru, / Tot sta pe marginea groapei. / Îl goneau, el venea înapoi. / Când l-au desfăcut, zice că era așa, într-o dungă, în tron. / Coza l-a tăiat cu coasa și-a luat sânge din el / Și l-a îngropat la loc, așa bucăți, / Punea un rând de carne, un rând de pământ. / Un rând de carne, unul de pământ, / Să nu se mai împreune, să-nvie moroiul. / Câinele ăla negru s-a luat după ei, pe vale, / A venit până aici, sub biserica nouă, / Când odată s-a pomenit Coza fără oală. // Unde mi-e oala cu sânge? Iote că nu e! / Dispăru, mă! / Ce să faci! S-au întors înapoi, în cimitir, iar l-au dezgropat / Și i-au luat inima toată, cu sânge. / Și de cum au plecat ei la cimitir, i s-a făcut bine copilului. / A venit Coza și i-a arătat sângele. Zice: / Uită-te și tu în oala asta! / Sângele fierbea, clocotea. / De-aia se și cunoștea că fusese Nicolae Banța moroi, / Că după un an tot mai avea sânge viu, care așa bolborosea. / Coza mai și râdea: Eu îi știu dintr-o dată, / Fiindcă atunci când îi arunc pe mal, ăi buni trosnesc, / Pârâie, iar moroi stau umflați. // A atârnat oala aia într-un salcâm. / Tot el a dat de leac și Măriei lui Mugurel / Și Anicăi lui Duță, / Două fete care se-mbolnăviseră, la puțin timp după / Moartea Dinei lui Modroi. / A căzut pacostea pe biata mătușică, / S-a dus Coza și i-a luat capul. / Venea cu căpățâna în mână, băgase deștiul pe la falcă, / Și-o purta așa, îi atârna în urmă părul alb, / Care abia se mai ținea de craniu. / – Iote, fă, vă adusei moartea. / Fetelor le-a trecut, ozăcă de frică. / Scăfârlia a dus-o la pătulul lui Modroi, / Și-a atârnat-o de ceva, a băgat-o pe țarc. // Mă, voi ce tot trageți, mă, cu urechea, / Duceți-vă de vă jucați, ca copiii, / Că nu sunt povești pentru voi. / – Nu vreau să mor, mă scot viu din groapă, / Începea să chirăie vreunul. / – Ho, că nu muriși, ehe, până ȋi-o veni rândul! / Hai, fuga după fluturi.” („La Lilieci”, II; „Cebăluiri”)